

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Галини ПОПЕРЕЧНА

*кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ДУХОВНО-АКАДЕМІЧНА ТРАДИЦІЯ ПРО ЦІННІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ

Як відомо, в інтерпретації ЮНЕСКО сучасний світ є Світом Людини. Це означає не тільки потребу гармоніювати співвідношення «людина – світ», а вимагає кардинальної зміни розуміння самого феномену людини, її життєвих цінностей та орієнтацій в нових умовах. Глобалізація політичних, економічних і соціальних процесів, нові технології та наукові відкриття, швидкісна комунікація і зміна духовно-культурних пріоритетів, пандемія тощо вже не просто передбачають адаптацію до умов життя, але своїми постійними челленджами переносять сучасну людину в зону неперервної турбулентності, яка щораз потребує від неї нового способу поведінки, вміння швидко приймати рішення, здійснювати вибір, який нерідко має доленосне значення не лише для неї. Людство, яке пережило страшні колізії ХХ століття, так і не навчилось уникати кризових ситуацій, прораховувати свої дії та рішення, запобігати їх негативним наслідкам. Загроза «антропологічної катастрофи», яку активно обговорювали мислителі минулого століття, нікуди не зникла. Людська поведінка і надалі нагадує, як зауважував А. Ейнштейн, дикуна, в руках якого замість сокири науково-технічний прогрес. Змінилося відношення до людини, яке привело до спотвореного значення самого поняття гуманізму; він «перетворився на спробу замінити релігію Бога, що став людиною, на релігію людини, що оголосила себе Богом» [2, с. 4]. Все це вказує на необхідність вироблення принципово іншого розуміння людини, в якому акцентується не так на її раціональності, як духовності, співпричетності до вищих цінностей, розкривається її справжнє місце і призначення у світі. Актуалізація духовності, духовне піднесення людства стає наріжною проблемою і потребою сучасної цивілізації, позаяк тільки так воно матиме шанс на подальше існування. Духовність виступає потужною альтернативою

егоїзму, прагматизму, спрощення, споживацтва, байдужості та посередності, які стали невід'ємними атрибутами сучасної людини. Вона, як вказує С. Кримський, є ціннісним домобудівництвом особистості [2, с. 7]. Власне, саме духовність дозволяє особистості протистояти маніпуляції нею, залишатися самототожною і автономною, перетворювати взаємодію зі світом та розрізнені події власного життя у струнку систему внутрішніх смислів, виходити за межі фізичної конечності.

Зрозуміло, що в пошуку шляхів і способів відродження духовності людини і формування особистості, сучасність є лише полем, на якому задіяні різноманітні смисли й ідеї попередніх епох і у взаємодії з якими тільки й можна виробити оптимальний шлях до розв'язання поточних проблем. Будь-яка спроба зрозуміти людину у її відношенні до світу має враховувати її минуле, теперішнє і майбутнє та рефлексію з приводу її буття. У цьому контексті філософія представників Київської духовної академії виступає неоціненним скарбом з огляду на її релігійно-антропологічний характер. З іншого боку очевидно, що саме освіта і самоосвіта постає в сучасних умовах потужним чинником зміни світоглядних принципів і орієнтацій. Тому в процесі переосмислення змісту і способу її організації, досвід мислителів, які розвивали самобутню національну філософську культуру і стояли біля витоків формування традицій вітчизняної освіти, є неоцінним.

Нагадаємо, що фундамент української вищої освіти та професійної філософії вибудовувався в непростих умовах. На початок XIX століття стара Київська академія прийшла у занепад, втративши свій вплив і рівень викладання. Відчувалася нагальна потреба перебудови системи освіти в нову епоху, що зрештою, було усвідомлено царським урядом. Відкривалися гімназій й університети, було вжито ряд заходів, направлених на реформування як світської, так і духовної освіти. Головна мета цих заходів полягала у тому, щоб усунути негативні явища в освітньому процесі та надати йому цілісності, єдності і спадкоємності. Однак, освітня політика царизму, незважаючи на ряд позитивних рішень, залишалася недосконалою і половинчатою. Держава потребувала не так оригінальних мислителів, як відданих службовців. Про певну самостійність закладів освіти, творчість та свободу у викладанні дисциплін не йшлося, навпаки, весь процес строго регламентувався постановами й інструкціями, зміст дисциплін визначався чітко визначеним переліком рекомендованих підручників (нерідко застарілих за європейськими мірками). Загалом, за своїм характером освіта повинна була відповідати духові сформульованої графом Уваровим ідеї «офіційної народності»:

православ'я, самодержавство, народність. Усе, що не вміщалось у прокрустове ложе прийнятої фабули, підлягало забороні. Чи варто нагадувати, що такими були курси, які розвивали творче мислення та сприяли вільнодумству, серед найбільш підозрілий статус мала передовсім філософія. Однак, незважаючи на складні умови, освітній процес поступово перебудовувався на новий лад, розвиваючи успадковані та формуючи нові особливості. Важливим кроком у цьому напрямку була відмова від латини, як мови навчання, та спроби відійти від рекомендованих підручників, складаючи власні конспекти. Значна частина положень православної віри вимагала філософського обґрунтування з врахуванням західноєвропейської філософської думки. Відтак, на долю викладачів філософії КДА (а з відкриттям Київського університету Св. Володимира вони викладали і там), випала подвійна місія: з одного боку стояла потреба окреслення самого предмета філософії, її відношення до релігії і науки, а з іншого – повсякчас необхідно було розвінчувати підозріле відношення до неї та доводити її необхідність в системі освіти. Цим проблемам присвячено ряд праць таких вихованців Академії, як О. Новицький, Й. Міхневич, С. Гогоцький, В. Карпов, П. Юркевич.

Обґрунтуванню ролі і значення філософії в житті людини і суспільства, її цінності в теоретичному і практичному відношенні, присвятив свою промову на урочистому зібранні університету Св. Володимира в 1837 році його перший професор філософії О. Новицький. Він наголошував, що в процесі навчання філософія розвиває здатність до творчого та самостійного мислення і абстрагування, яке є умовою будь-якого наукового пізнання. Оперуючи загальними і необхідними категоріями, вона закладає основи не лише теоретичного мислення, але і виступає умовою цілісності та єдності людського знання. З іншого боку, орієнтуючи людину на вищі начала буття, філософія є необхідною глибинною вимогою людського духу. Саме у філософуванні розкривається його довільна і творча діяльність. В екзистенційному відношенні, скеровуючи людину до рефлексії над власним внутрішнім світом, вона забезпечує досягнення нею самототожності, веде до усвідомлення свого призначення. Впливаючи на стан духу людини, вона сприяє виробленню нею власних твердих переконань. Як особливий тип знання, філософія орієнтується на закони, які стосуються не лише мислення, але й самого буття, відтак будь-яка наука шукає в ній свою основу: природознавство – філософію природи, історія – філософію історії, філологія – філософське вчення про слово тощо. «Розумні цілі, для яких власне повинні жити і працювати народи і все людство, полягають в

задоволенні вищим потребам нашої розумної, духовної природи, полягають у здійсненні ідей, закладених Богом в глибині нашого духу, в здійсненні ідеї моральності і релігії, ідеї доброго і Святого, як найвищої потреби для нашої волі, в здійсненні ідеї прекрасного як вимоги нашої сили чуття, і ідеї істинного, як істотної потреби нашого розуму; при русі до цих цілей все інше в житті народів має бути визнано лише засобом. А поступове здійснення в людстві ідеї істинного є плодом повільних, тяжких зусиль здорового філософування» [3, с. 47 – 48]. Даремно, підкреслює О. Новицький, дехто вважає головним у житті прагнення до безпосередньо-корисного, через вважає, що можна знехтувати філософією в системі освіти і виховання. Така позиція загрожує серйозними наслідками і бездуховністю.

В. Карпов у своєму проєкті створення національної філософії підкреслював, що філософія є невід'ємною ланкою людської культури, яка поряд з релігією й політикою визначає істотні потреби людини, обґрунтовує її зв'язок як з суспільством, так і з Вищою Істотою.

Сутності філософії і її значення в житті людини була присвячена перша лекція П. Юркевича в Московському університеті після сумнозвісної десятирічної її заборони. У ній він наголошував на неприпустимості практичного підходу до науки і людського знання, доводив настійну вимогу людського духу в синтезі наукових, філософських і релігійних істин. На жаль, в ситуації наростання популярності матеріалістичних тенденцій серед російської молоді інтелігенції, і її невігластва як результату табу на філософію, ця лекція мислителя не мала успіху. В кінцевому рахунку все обернулось катастрофою для Російської імперії. Прикро, що так само як і майже два століття назад, сьогодні ми знову змушені доводити необхідність філософії для людини як одного з факторів відтворення її духовної сутності, без чого людство навряд чи матиме майбутнє.

Література:

1. Карпов В. Н. Введение в философию / Карпов В.Н. Избранное. СПб. : Тропа Троянова, 2004. С. 59 – 199.
2. Кримський С. Заклики духовності ХХІ століття. К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2003. 32 с.
3. Новицкий О. Об упреках, делаемых философии в теоретическом и практическом отношении, их силе и важности». К. : В Университетской типографии, 1838. 50 с.